

*Прыдомак, на думку тых, хто яго ўжываў, надаваў большую значнасць прозвішчу, своеасабліва падвойваючы яго, дазваляў адрозніваць розныя галіны аднаго роду ці ўвогуле аднафамільцаў» [3, с. 21]. Прыдомак сям'і Касцюшкаў утрымлівае інфармацыю пра спадчыны маёнтак **Сяхновічы** і ўжываецца ў афіцыйным справаходстве з XVI стагоддзя: «*На старонках справы 1589 года сын і ўнук Касцюшкі Фёдаравіча зваліся Касцюшкамі-Сяхновіцкімі. У XVII стагоддзі пад урадавымі дакументамі, у прыватнасці, пад інструкцыямі, Касцюшкі падпісваліся найчасцей як Касцюшкі-Сяхновіцкія» [3, с. 23].**

Такім чынам, навукова-папулярная літаратура берасцейскага аўтара вызначаецца стылістычна матываваным ужываннем анамастычных адзінак, якія перадаюць факты гісторыі старадаўняга роду Касцюшкаў-Сяхновічаў.

Літаратура

1. Барыс, С. Як у нас клічуць? : Беларускія імёны / С. Барыс. – Мінск : Медысонт, 2010. – 124 с.
2. Бензюрук, А. Касцюшкі-Сяхновіцкія : гісторыя старадаўняга роду / А. Бензюрук. – Брэст : Акадэмія, 2006. – 130 с.
3. Бірыла, М. В. Беларуская антрапанімія : Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі / М. В. Бірыла. – Мінск : Навука і тэхніка, 1969. – 508 с.
4. Гурская, Ю. А. Имя собственное: этимология, национально-культурный потенциал, концептуализация : автореф. дис. ... д-ра филолог. наук. : 10. 02. 19 / Ю. А. Гурская ; Бел. гос. ун-т. – Минск, 2009. – 44 с.
5. Рогалев, А. Ф. Введение в антропониимику. Именование людей с древнейших времён до конца XVIII века (на белорусском антропониимическом материале) / А. Ф. Рогалев. – Брянск : Группа компаний «Десяточка», 2009. – 147 с.

Л. У. Іконнікава (Беларусь)

ПЕРАЕМНАСЦЬ ТРАДЫЦЫЙ БЕЛАРУСКОЙ КАМЕДЫЯГРАФІІ У П'ЕСАХ Г. МАРЧУКА

Драматургічнае мастацтва Беларусі 70–90-х гадоў XX стагоддзя, а менавіта ў гэты час у літаратуры з'явілася імя Г. Марчука, развівалася няроўна, з чаргаваннем перыядаў як відавочнага пад'ёму і ўсесаюзнага прызнання, так і запавольвання руху. 1970-я гады характарызуюцца небывалым уздымам, калі беларуская п'еса займала авансцэну савецкай драматургіі. Найбольш папулярным жанрам заставалася камедыя.

Камедыя і камічнае валодаюць значнымі эстэтычнымі магчымасцямі. М. Бахцін, напрыклад, лічыў смех сродкам спасціжэння рэчаіснасці, адной з абавязковых форм светаадчування. П. Васючэнка ўказваў, як гэта ні парадасальна, на такую істотную ўласцівасць дадзенага жанру, як «сур'ёзнасць, чуйнасць да надзённых жыццёвых праблем» [1, с. 73]. Гэты драматургічны жанр не толькі выходзіць і павучае, але і выкрывае, кляймоць.

Першая шматактовая п'еса Г. Марчука «Люцікі-кветачкі» датавана 1971 годам. Яна была пастаўлена Мазырскім народным тэатрам (рэжысёр М. Колас; у рэпертуары тэатра больш за 20 гадоў) у 1974 годзе і атрымала Гран-пры на Міжнародным фестывалі тэатральнага мастацтва ў эстонскім горадзе Вільяндзі (1986). З'явіліся становачы водгукі і ў перыядычным друку. У. Іскрык у невялічкім артыкуле «Палескі вадэвіль», падкрэсліваючы добрыя якасці спектакля і работу рэжысёра, не абмінае вартасці і самога твора: «Г. Марчук смела скарыстоўвае будзённымі сітуацыі і дакладнымі штырхамі акрэслівае характары, інтрыгуе чытача і глядача» [4, с. 12]. Рэцэнзент суадносіць твор з вадэвілем. Але з такім вызначэннем жанравай разнавіднасці камедыі цяжка пагадзіцца, бо класічны вадэвіль павінен змяшчаць спяванне куплетаў, танцы, смешныя калізій і блытаніну, звязаную з пераапрапаннем персанажаў (В. Дунін-

Марцінкевіч «Сялянка», Г. Марчук «Калі заспявае певень» (1990)). П'еса ж не ўтрымлівае гэтых асноўных прыкмет. Больш дакладным, на момант напісання твора, з'яўляецца вызначэнне жанру самім драматургам – камедыя нораваў. У п'есе можна знайсці адзнакі лірычнай камедыі, якая характарызуецца лёгкасцю, адсутнасцю з'едліва-сатырычных вобразаў, часцей за ўсё ў яе аснове – гісторыя кахання з камедыійнымі перыпетыямі. «Люцікі-кветачкі» яднаюць дзве сферы – лірычную і камічную, тут пераплятаюцца ўзнёслае і будзённае, сур'ёзнае і смешнае, добрае і благае, пафас сцвярджэння і пафас адмаўлення.

У дадзеным творы добра прасочваецца ўплыў класікаў беларускай літаратуры (В. Дуніна-Марцінкевіча, Я. Купалы, Ф. Аляхновіча). Назіраецца не толькі традыцыйны сюжэт (характэрны як для беларускай, так і для сусветнай літаратуры), але і добра знаёмы канфлікт. Пры ўсім гэтым гаворка не ідзе пра ідэнтнасць розных твораў ці іх каіраванне. Зусім натуральна, што пісьменнік мае права ў залежнасці ад сваіх ідэяна-творчых намераў згущаць, кандэнсаваць трагічна-драматычнае ці камічнае, дадаваць твору сатырычных ці лірычных фарбаў. Таму вонкава аднолькавая падзейная канва можа атрымаць розную інтэрпрэтацыю. Так, напрыклад, аднатэпны сюжэт – каханне дзяцей на фоне сваркі бацькоў – пакладзены ў аснову трагедыі У. Шэкспіра «Рамэа і Джульета», фарса-вадзвіла В. Дуніна-Марцінкевіча «Пінская шляхта» і лірычнай камедыі Г. Марчука «Люцікі-кветачкі». Я. Усікаў заўважаў, што непадобнасць сюжэтных блізкіх твораў абумоўліваецца «агульнай афарбоўкай інтрыгі, своеасаблівым раскрыццём драматычнага канфлікту, характараў дзеючых асоб, расстаноўкай процілеглых сіл, «сваёй» развязкай» [6, с. 21]. У стыхх п'есы арганічна паядноўваюцца элементы гратэску, што спалучаюць, як слухна адзначае Г. Дашкевіч, «спаконвечнае з вульгарнымі момантамі: вышываны бабулін фартушок і кароткую спаднічку ўнучкі» [2, с. 3].

Заслуга драматурга ў першай шматактовай п'есе ў тым, што ён уводзіць новага героя – месчачкоўца-палешука. У гэтым творы выяўляецца імкненне да стварэння псіхалагічнага партрэта свайго сучасніка з усімі яго станюўчымі і адмоўнымі рысамі. У літаратуры таго часу часцей за ўсё станюўчыя персанажы – гэта, па-сутнасці, зададзеныя ідэалы, якім не ўласціва памыляцца. Г. Марчук паказвае іншага героя. Кацярына і Дзмітрый не разумеюць жыццёвыя арыенціры сваіх бацькоў, што «ўсё лета не разгінаюць спіны на агародзе, а зіму і пачатак вясны мерзнуць на базары. Тым не менш, без іх дапамогі яны не могуць абысціся ні ў асабістым, ні ў грамадскім жыцці» [3, с. 3]. Ужо гэта выяўляе супярэчнасць у іх характары. Паводзіны моладзі далёкія ад ідэальных: Кацярына выказвае непавагу да сваіх бацькоў, часта рэзка гаворыць; Дзмітрый губляецца ў складанай сітуацыі і напачатку палюхаецца адказнасці. Моладзь недзе бескампрамісна, па-максімалісцку глядзіць на рэчы, часта памыляецца і шукае свой шлях у жыцці.

У лепшых традыцыях беларускай камедыяграфіі Г. Марчук насычае мову персанажаў «Люцікаў-кветчак» фразеалагізмамі («як вады ў рот набраў» [5, с. 8], «на шыю сядзе» [5, с. 29], «кот наплакаў» [5, с. 30], «з глузду з'ехаў» [5, с. 38], «ты нам зубы не загаворвай» [5, с. 44], «гарбатага магіла выправіць» [5, с. 44] і інш.), прыказкамі і прымаўкамі («што пілося, елася – усё на пупе ўсе-лася» [5, с. 16], «гора таму, у каго жонка разумная» [5, с. 32]), жартамі, выкарыстоўвае параўнанні, словы з памяншальна-ласкавымі суфіксамі. Вось для прыкладу заляцанні повара Ігната да Кацярыны:

Ігнат: Любая, каханне заўсёды нечаканае!

Кацярына: Ух ты, мая катлетка маскоўская.

Ігнат: (прымае ігру, цалуе) Ух ты, каўбаска ўкраінская.

Кацярына: Ух ты, мой анрэкот англійскі.

Ігнат: Ух ты, мая яечня натуральная за трыццаць тры капейкі [5, с. 32].

Носьбітам народнай мудрасці ў п'есе выступае баба Насця. Яна адзіная добразычліва і радасна ставіцца да весткі аб цяжарнасці ўнучкі і імкнецца памірыць маладых. Адносіны паміж членамі сям'і Знайдзенаў не пазбаўлены падтрымкі адзін аднаго, хваляванняў і жывых зносін, а часам спрэчак і пакепліванняў. Старая даволі тыпова не чуе зваротаў да яе нявесткі толькі да таго часу, пакуль тая не пачынае гаварыць пра дом састарэлых. Такія размовы паміж нявесткай і свякрухай выклікаюць смех:

Знайдзёніха. ... колькі вядзем гутарку наконт дома састарэлых і інвалідаў...

Баба Насця (нечакана). Цябе хутчэй туды забяруць, а я і тут свой век дажыву, а цябе да інвалідаў забяруць.

Знайдзёніха. Гэта ж трэба, га! Як што, дык глухая, як пачні пра дом інвалідаў – чуе!

Кузьма. Ха-ха-ха-ха! Каб вам сто год жыць, ха-ха-ха-ха! Цырк, дый толькі [5, с. 10].

Г. Дашкевіч адзначае, што «самае яркае дасягненне гэтага твора – сакавітасць мовы, дакладнасць, праўдзівасць вобразаў палешукоў – Кузьмы Знайдзёна, Якава Летуна, іх жонак Вольгі і Варвары» [3, с. 3]. З апошнім сцвярджэннем, аднак, цяжка пагадзіцца. Характары герояў выпісаныя не зусім дакладна, іх паводзіны не заўсёды абумоўленыя папярэднімі ўчынкамі і словамі. Напрыклад, вобраз Кузьмы Знайдзёна. Вельмі лёгка і хутка ён пагаджаецца з Дзмітрыем, каб працаваць інжынерам і кінуць свой агарод, за які зусім нядаўна сварыўся з суседам. Канешне, тлумачэннем можа служыць стомленасць, пастаянны страх і імкненне да спакою. Аднак усе папярэднія словы і ўчынкі паказваюць, што гэтае рашэнне не матываванае. Не зважаючы на такія пралікі, можна казаць, што ў п'есе акрэсліўся творчы почырк драматурга, яго падыход да выбару кірунку і праблематыкі.

Тэматычна блізкая да першай камедыя «Вясёлыя, бедныя, багатыя» (1980), якая дала назву зборніку, што быў надрукаваныя напрыканцы мінулага стагоддзя. Твор мае і другую назву – «Дэфіцытны жаніх». Як і ў папярэдній п'есе, месцам дзеяння становіцца палеская вёска са сваім адметным укладам. Герояў гэтаксама хвалююць пытанні прадпрымальніцтва, назіраецца канфлікт паміж пакаленнямі персанажаў, якія ставяць перад сабой розныя мэты (пры гэтым сімпагты пісьменніка на баку лепшых прадстаўнікоў малодшага пакалення). У цэлым п'еса вызначаецца сваім гумарам, добра прапісанымі дыялогамі, у якія ўмела ўплятаюцца ўстойлівыя выразы («Сувязей у яго ў горадзе, мамо, знаёмых, як блох у ката» [5, с. 106]; «з восені прыбіўся, але ж, як усе Грэчкі, не мычыць, не целіцца» [5, с. 114] і інш.), дыялектызмы (мамо, не было, ето, чому, ціхо, гэто, за цябу і інш.), лексемы іншамовнага паходжання:

Роберт. Не разумею. Пуркуа-па?

Антось. Яшчэ тая курва. Правільна [5, с. 120].

У камедыі высмейваецца тып прыстасаванца – «жаніха» Тушканчыкава. Ён па-майстэрску можа забытаць і пераканаць вяскоўцаў, што людзі не толькі не заўважаюць, як той жыве за іх кошт, але і ўдзячны яму і бачаць у ім «правідца». Уменне Тушканчыкава пускаць пыл у вочы набліжае гэтага персанажа да ўжо добра знаёмага героя камедыі «Паўлінка» пана Быкоўскага; недалёка «дэфіцытны жаніх» адшоў і ад Харытона Курторгі з «Пінскай шляхты». На гэта звяртае ўвагу даследчык І. Штэйнер, сцвярджаючы, што драматург працягвае нацыянальную традыцыю ў высмейванні класічнага вобраза жаніха-няўдалцы, які ў канцы твора церпіць няўдачу і ганебна выганецца з хаты.

Найбольш яркім прыкладам пераемнасці традыцыі беларускай камедыяграфіі ў творчасці Г. Марчука з'яўляецца п'еса «Калі заспявае певень» (1990). У творы дзейнічаюць каларытныя персанажы, у якіх лёгка пазнаюцца тыповыя прадстаўнікі беларускай батлейкі і інтэрмедыі (у першую чаргу маецца на ўвазе

вобраз Карчмара). Удала выписаны вобразы манаха, суддзі, кемлівага селяніна Паўліка. Як і ў папярэдне згаданым творы, прасочваецца сувязь з «Пінскай шляхтай» В. Дуніна-Марцінкевіча, тут варта прыгадаць сцэну суда і некаторыя выказванні Суддзі: «Улажэнне, прылажэнне, гербавая бумага і пячатка на месцы. Законы ведаю, як поп малітву <...>. Апеляцыі не прымаю» [5, с. 292]; «Закон як дышаль: куды павярнуў, туды і выйшаў. Заплаціце пошліну 5, прыгонных 5 і на канцэлярыю 5 – на кантроль тэрміновага прысутства» [5, с. 293]. У творы скарыстаны прыём самахарактарыстыкі персанажаў праз песню («Я – суддзя! Невінаваты, // калі дуж ты і багаты. // У каго кішэнь паўней, // для таго і суд спраўней!» [5, с. 292]) і іранічныя характарыстыкі («Спі спакойна, пакуль ты на зямлі, ён [Бог] не рызыкне спусціцца ўніз» [5, с. 297]), арганічна спалучаны жартаўлівыя параўнанні, антытэзы (на сцвярджэнне, што мужыку ў пекле горш, чым пану, адказваюць, што «пан спакойна сядзіць у катле і кіпіць, а мужык мусіць дровы секчы і пад кацёл падкладваць» [5, с. 292] ці «Тут недалёка жыве хвора я пані, але, дзякуй Богу, у мяне яшчэ ніводная свіння ад гэтага не памерла. Жывіце і не турбуйцеся, я за сваіх свінак спакойная» [5, с. 276]), саркастычныя параўнанні (калі Тэкля аддае суддзі пачастунак-хабар: «Бярыце, адзеткам я скажу, што свіння ўсё паела» [5, с. 291]), камічныя выказванні («Пазнаёмся, дачушка, – святы айцец, па іхням... бан... бандыт» [5, с. 276]), гумарыстычныя прызнанні ў каханні («Люблю, як салавей лета, як сонейка неба, як карчмар грошы, як манах Бога, як жаба балота» [5, с. 272]), арыгінальныя праклёны («Каб у цябе было 60 дамоў, а у іх па 60 кватэр. Каб у кожнай кватэры было па 60 ложкаў, і каб цябе 60 разоў ліхаманка кідала з аднаго ложка на другі» [5, с. 290]) і замовы.

Выкарыстоўваючы вопыт папярэдняга, Г. Марчук звяртае асаблівую ўвагу на мову сваіх персанажаў, дзякуючы чаму стварае жывыя і каларытныя вобразы (Карчмар, Тушканчыкаў, суддзя, манах). У маўленне герояў п'ес арганічна ўплятаюцца фразеалагізмы і дыялектызмы, прыказкі і прымаўкі, жарты і песні. Прысутнічаюць саркастычныя параўнанні, іранічныя характарыстыкі і тонкі народны гумар, а ўменне пісьменніка ствараць камічныя сітуацыі прадвызначыла папулярнасць яго камедыі.

Літаратура

1. Васючэнка, П. Сучасная беларуская драматургія : дапамож. для настаўнікаў / П. Васючэнка. – Мінск : Маст. літ., 2000. – 158 с.
2. Дашкевіч, Г. М. Арыгінальнасць спасціжэння сэнсу жыцця ў «Давыд-гарадоцкіх канонах» Георгія Марчука / Г. М. Дашкевіч // Сб. навуковых статей / Гомел. гос. ун-т ім. Ф. Скарыны. – Гомель, 2013. – Вып. 8 : Хрысціянскі гуманізм і яго традыцыі ў славянскай культуры. – С. 14–16.
3. Дашкевіч, Г. М. Мастацкія пошукі Георгія Марчука / Г. М. Дашкевіч // Вобразна-эстэтычны аспект нацыянальнай мастацкай свядомасці : зб. навуковых артыкулаў выкладчыкаў кафедры бел. літ. / Мазырскі дзярж. пед. ун-т імя І. П. Шамякіна. – Мазыр, 2004. – Вып. 1. – С. 3–11.
4. Іскрык, У. Палескі вадзівіль / У. Іскрык // Літаратура і мастацтва. – 1974. – 12 ліп. – С. 12.
5. Марчук, Г. Вясёлыя, бедныя, багатыя : камедыі / Г. Марчук. – Мінск : БелПГК, 1998. – 367 с.
6. Усікаў, Я. Беларуская камедыя / Я. Усікаў. – Мінск : Вышэйшая школа, 1973. – 192 с.

Р. М. Ковалева (Беларусь)

БЕЛОРУССКАЯ ФOLЬКЛОРИСТИКА В СОВРЕМЕННОМ НАУЧНОМ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Белорусскому «прыгожаму пісьменству» в полной мере соответствует белорусское «прыгожае маўленне» – устное народное творчество, эстетический